

9. YÜZYILDAN-20. YÜZYILA RUS ÇOCUK EDEBİYATININ İZİNDE¹

Arş. Gör. Jale KARTAL²

ÖZET

20. yüzyılda modernizm anlayışı doğrultusunda geçmiş yaşamın ve kültürün reddi, bilimsel faaliyetlerin hız kazanması, psikoloji ve pedagoji alanındaki yeni gelişmelerin yanı sıra gelecekte devletin bekasının devamlılığını sağlayacak olan çocuğun eğitimi konusundaki yaklaşımların çeşitlenmesi, bu dönemde çocuk edebiyatının bağımsız bir kimlik kazanma sürecini hızlandırır. Dünya genelinde edebiyatla paralel gelişim gösteren çocuk edebiyatı, çağdaş araştırmacı ve yazarların tanımıyla çocuğun zevk, beğeni ve yaş kriterine uygun eserlerin toplamıdır.

Çocuk edebiyatı, geçmişten günümüze kadar gerek kapsamı gerek içeriği gerekse önemi açısından büyük tartışmalara neden olmaktadır. Geleceğin varisi olan çocuğun, toplumların istekleri doğrultusunda yetiştirilip hedeflenen ideal tiplere dönüştürülmesinde aile ve okul kurumundan sonra en etkili araç olarak kabul edilmektedir. Ayrıca çocuğun ana dilini öğrenmesi, zihinsel ve psikolojik gelişimi, kültürel ve edebi zevkinin oluşması, insanlarla sosyal ilişkiler kurması gibi birçok konuda sağladığı fayda ile çocuk eğitiminde etkili bir disiplindir. Ancak çocuk edebiyatının sahip olduğu bu güç, 20. yüzyıl gibi yakın bir süreçte dile getirilse de keşfi, önceki çağlara dayanmaktadır. Literatüre dayalı ve tarihsel yöntem ile hazırlanan bu çalışmanın amacı, ülkemizde neredeyse hiçbir çalışmanın olmadığı Rus çocuk edebiyatının, resmi bir kimlik kazanmadan önce Rusya'nın devletleşme ve yazılı kültüre geçiş yıllarından 20. yüzyıla kadar gelişim sürecini ele almak, her çağda yaşadığı değişimi tarihsel bir perspektiften ve genel hatlarıyla yansıtmaktır.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocukluk, Eğitim, Pedagoji, Çocuk Edebiyatı.

¹Bu makale, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde Prof. Dr. M. Özlem PARER danışmanlığında hazırlanmakta olan doktora tezinden üretilmiştir.

² Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, jale.kartal@hbv.edu.tr, jkaracan06@hotmail.com, Orcid ID: 0000-0002-3200-5135

ON THE TRAIL OF RUSSIAN CHILDREN’S LITERATURE FROM THE 9TH CENTURY TO THE 20TH CENTURY

ABSTRACT

In line with the understanding of modernism in the 20th century, rejection of past life and culture, acceleration of scientific activities, diversity in approaches on child education, helping new developments in psychology and pedagogy fields, besides continuity of the state, accelerate the process of children’s literature becoming an independent field in this period. According to the definition of contemporary researchers and authors, children’s literature, developing in parallel with literature around the world, is described the sum of works suitable for child’s pleasure, like and age criteria.

Children’s literature has led to many discussions both in terms of its scope and content and its importance from past to present. It is considered as the most effective means after the family and school in bringing up the child as the heir of the future according to the wishes of the societies and transforming them to the ideal types. In addition, it is an effective discipline in child education with the benefits that it provides in many subjects such as learning native language, mental and psychological development, forming cultural and literary tastes, and establishing social relations with people. Although this power of children’s literature was expressed in a recent period like the 20th century, its discovery dates back to previous ages. The aim of this study, which is based on the literature and prepared with a historical method, is to discuss the development process and reflect the change in every age from historical perspective of Russian children’s literature, on which there is almost no study in our country, from becoming state and transition to written culture of Russia until the 20th century in general lines.

Keywords: Child, Childhood, Education, Pedagogy, Children’s Literature.

GİRİŞ

Günümüzde insan yaşamının önemli ve yetişkinlikten farklı bir geçiş evresi olduğu belirtilen “çocukluk” kavramı dünya tarihinde 16. yüzyıl gibi geç bir dönemde ortaya çıkar. Hem ailede hem de toplumsal hiyerarşide kabul görmeyen, yetişkinlerin ilgisiz tavırları ve zor yaşam koşulları nedeniyle adeta ölümün her an çekip alacağı düşünülen çocuk, ancak yedi yaşına ulaşmayı başardığında birey olarak kabul edilir (Postman 1995: 26, 31). O andan itibaren ise tamamıyla yetişkin dünyasına ayak uydurmak zorunda kalır, her açıdan onları taklit eden küçük bedenlere sıkışmış bir yetişkin gibi davranır. Hatta hayatta kalabilmek ve ebeveynlerine külfet olmamak için çağdaş pedagojide dile bile getirilmeyen çalışma koşullarına dayandığı belirtilir (Aries 1962: 33). 18. yüzyıla gelindiğinde ise Aydınlanma hareketi ile çocuğa bakış açısı toplumların siyasi, ekonomik ve kültürel koşulları doğrultusunda şekil almaya başlar (Mineralova 2017: 20).

20. yüzyılda çocuk, günümüz anlayışına yakın bir bakış açısı ile değerlendirilir, ailenin ve toplumun en küçük bireyi olarak korunmaya ve ilgiye muhtaç bir varlık gibi görülür. “Çocuk yüzyılı” olarak kabul edilen bu dönemde, 2-14 yaş arası çocukların edebi zevk, beğeni ve yaşlarına/yaş kriterine uygun sözlü ve yazılı eserleri kapsayan (Akman 2014: 7; Yalçın 2014: 17) çocuk edebiyatı, genel edebiyattan bağımsız bir disiplin olarak ilk kez kabul edilir.³

Çağdaş Rus araştırmacılar, Rusya’da çocuğa bakış açısı ve çocuğa yönelik eserlerin varlığına erken dönemlerde rastlandığını, çocuk edebiyatının ise antik dönemlerden, eski uygarlıklara, dünya dinlerinden, özellikle folklorla uzanan köklü bir geçmişe sahip olduğunu ortaya çıkarırlar (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 53). Yapılan literatür taramasında, eski Rusya’da 988 yılında Hristiyanlığın resmi din olarak kabul edilmesinin ardından yazılı kültüre geçiş ve çocuk eğitime verilen önemin, çocuklara yönelik eserlerin ortaya çıkışına, dolayısıyla Rus çocuk edebiyatının ilk örneklerine zemin hazırladığı anlaşılmaktadır.⁴

Rusya’da da diğer milletlerde olduğu gibi sözlü halk edebiyatı ürünlerinin yetişkinlerin yanı sıra çocukların da dünyasını etkilediği, uzun yıllar onların estetik ve ahlaki eğitimlerinde temel kaynak olarak kullanıldıkları belirtilir (Zubareva ve Pahomova 1976: 52). Mitler (мифы), ninniler (колыбельные), didaktik içeriğe sahip beşik ezgileri (пестушки), çocuğun eğlenmesi amacıyla çeşitli ses oyunlarından oluşan tekerlemeler (скороговорки), maniler (прибаутки), ritmik dörtlüklerden oluşan komik sayımacalar (считалки), Rus halk şarkıları (русские народные песни), destanlar (блины), masallar (сказки) ve çocuk şarkıları gibi folklor ürünleri çocuk edebiyatı kapsamında ele alınmaktadır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 37). Ancak çocuk edebiyatına dair bu örnekler, 20. yüzyıla kadar adeta görmezden gelinip genel edebiyat potasında eritilmiştir. Hatta bu dönemde çocuk okur kavramı ya da çocukluk teması da oluşmamıştır. Günlük yaşamda çocuk, yetişkin bireyin adeta küçük biçimi olarak algılanmış ve çocukluk dönemi, günümüz algısından daha erken bir dönemde sonlanmış (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 68-69). Filolog D. S. Lihaçov, dönemin önemli edebi kaynakları olan vakayinamelerde knezin çocukluk yıllarındaki faaliyetlerine değinilse bile genellikle savaşçı yönüne ve savaş aletlerini kullanmadaki marifetine dikkat çekildiğini vurgular. Bir çocuğun değil de yetişkin bir savaşçı tasvirinin yapıldığını belirtir (Lihaçov 1970: 51). Araştırmacının, çocuk olmanın bir “yetersizlik” gibi görüldüğü konusundaki bu tespiti, Rusya’da genel anlamda çocuğun önemsizliği ve çocuklara yönelik bir edebiyatın gereksiz olduğu yönünde yıllardır süregelen bu baskın düşüncenin nedenini açıklar niteliktedir.

Kiev Knezi Vladimir’in iktidarlık yıllarında (980-1015) eğitime verdiği önem, o dönem toplumunda kitap yazımının ve okuryazar nüfusun gerekliliğini ortaya çıkarır. Azınlıkta olan okuryazar kesim, toplum içinde saygın bir konuma ve unvana sahiptir. Öyle ki Knez Vladimir’in oğlu Yaroslav okuma tutkusu nedeniyle “bilge”, Galiçyalı Knez Yaroslav ise çabuk anlayan/kavrayan anlamına gelen “Osmomisl” unvanı ile bilinmektedir.

³“Detskaya literature Rossii kak kanal vosproizvodstva duhovnih tsennostey naroda”, (2010), <http://www.litsoul.ru/solit-808.html> Erişim Tarihi: 27. 05. 2017.

⁴A.y.

Bu dönemde az sayıda bulunan kitapların da değerli ve kutsal bir nesne gibi görüldüğü, hatta Rus insanının tehlike anında canı pahasına da olsa ilk olarak kitapları koruduğu kaydedilmiştir. Çağdaş araştırmacılar, bu bilgiler ışığında Rusya’da çocuk edebiyatının eğitim ve kitap yazımındaki gelişmeye paralel olarak şekillendiğine dikkat çekerler. Bu döneme ait *Boris ve Gleb Menkıbesi*’nin (*Сказание о Борисе и Глебе*) ise ilk kez çocuk imgesine rastlanılması açısından çocuk edebiyatının ilk orijinal ve yazılı kaynağı olduğunu savunurlar.⁵ 11. yüzyıla ait bu menkıbeden anlaşılacağı üzere çocuk, Rusya’nın devletleşme öncesinde geçen iki yüzyıl boyunca edebi eserlerde yer almamıştır.

12-15. yüzyıllarda çocukları gelecek konusunda uyarmak ve onlara yaşamla ilgili tavsiyeler vermek amacıyla yazıldığı anlaşılan “öğütler” (поучения) çocukların eğitiminde kullanılan edebi türler arasındadır. 1117 yılında knezin din, savaş ve günlük yaşam gibi konularda çocuklarını uyarıp tavsiyelerde bulunduğu *Vladimir Monomah’ın Öğütü* (*Поучение Владимира Мономаха*) adlı eser, bu tür arasında en dikkat çekenidir. Ayrıca vakayinameler, menkıbeler, öğretiler, savaş ve günlük olaylarla ilgili öykülerin yanı sıra azizlerin yaşamlarının konu edildiği jitiyeler (житие) ve kutsal metinlerin anlaşılmasını sağlayan apokrifler de bu dönem çocuk edebiyatının ilk örnekleri arasında sayılmaktadır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 70, 73). Rus çocuk edebiyatının ilk pedagojik eserleri olarak belirtilen Zebur ve dini metinler olmak üzere el yazmaları ya da levhalara işlenmiş kitaplar ve alfabeler de bu dönem çocuk eğitiminde kullanılan temel kaynaklar arasındadır (Mineralova 2017: 20). Anlaşılacağı üzere Rus çocuk edebiyatının ilk kaynakları, folklorun yanı sıra Rusya’nın devletleşme ve yazıya geçişle dini metinlerde ortaya çıkmıştır. Bu açıdan 16. yüzyıla kadar didaktik ve ideal bir Hristiyan yetiştirmeye yönelik bir içeriğe sahip olduğu dikkat çekmektedir.

15. yüzyıl, Rus çocuk edebiyatının ortaya çıkışında önemli bir dönemdir. Çocuğun, toplumsal hiyerarşide değerli sayıldığı, çocukluğun ise bireyin yaşam döngüsünü/piramidini etkileyen önemli bir evre olduğu kabul edilmiştir. Özellikle knezliğin varisi olan çocukları etkileme arzusu, dönemin yazarlarını çocuk okura yönelik eser yazımına yönlendirmiştir. Öyle ki yüzyıl sonunda çevirmen ve diplomat Dmitri Gerasimov, çocuk okur için ilk el yazması kitabı kaleme alır. Ayrıca çocuk kitabının nasıl olması gerektiğini, çocuklara hassas bir şekilde yaklaşılmasını ve onlara kolayca anlayabilecekleri sorular sorulmasını dile getirerek, bir anlamda çocuk edebiyatının kuramsal çerçevesini belirler. Alana getirdiği yenilikler ve sanatında çocuk okuru merkeze almasıyla Dmitri Gerasimov, Rus çocuk edebiyatının ilk yazarı olarak kabul edilir (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 76-77).

16. yüzyılda edebi eserlerde yavaş yavaş dini içerik yerine günlük yaşama yönelik konulara dikkat çekilmesi devrim etkisi yaratan bir gelişme olarak kabul edilir. Bu dönemde ilk Slav alfabesi olarak bilinen ve matbaacı İvan Fyodorov’un *Yazı Yazmayı Öğrenmek İsteyen Çocuklara Başlangıç Öğretimi* (*начальное учение детям хотящим разумети писание*, 1574) adlı alfabesi bu yeni gelişmenin ilk örneği sayılmaktadır.

⁵A.y.

Rusya'nın yanı sıra İtalya, Avustralya, Almanya ve İngiltere gibi birçok ülkede de uzun yıllar kullanılan bu alfabe, çocuklara yönelik ilk Slav alfabesi ve günümüze dek ulaşan ilk ders kitabı olmasıyla da çocuk edebiyatında ayrı bir öneme sahiptir (Hellman 2016: 8).

17. yüzyılda ise çocuk edebiyatı, bilimsel gelişmelerin, Aydınlanma hareketinin, pedagojik fikirlerin ve sanatsal akımların etkisi altındadır. Yazar-okur odaklı bir iletişimin dikkat çektiği çocuğa yönelik eserlerde tamamıyla dünyevi konulara ve sıradan olaylara yönelim söz konusudur. Ayrıca bu yüzyıl edebiyatında tür kavramı gelişmiştir ve özellikle “eğitimin faydası”, “vatanseverlik” gibi temalarının ön planda olduğu ilk çocuk şiirleri oluşmaya başlamıştır. Dönemin ilk çocuk şairi ise Moskova Basım Müdürlüğü editörü Savvati'dir (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 80-82).

Edebiyatta türlerin gelişiminde ilk adımı atan Simeon Polotski (1629-1680) de hem pedagoji alandaki fikirleri hem de çocuklara yönelik kaleme aldığı eserlerle dönemin çocuk edebiyatına öncülük eden önemli isimler arasındadır.⁶ *Sloven Dili Alfabesi* (*Букварь языка словенска*, 1679) adlı eseri, çocuk edebiyatının mihenk taşı sayılır ve basılı ilk pedagojik deneme olarak kabul edilir. Polotski, çocuk şiirlerini *Uyaklı Zebur* (*Рифмотворная Псалтирь*, 1680) ve *Çok Renkli Bahçe* (*Вертоград многоцветный*, 1676-1680) adlı iki önemli şiir kitabında toplamıştır (Hellman 2016: 8).

Saray şairi, aynı zamanda hitabet ustası Karion İstomin ise çocuk edebiyatında birçok ilke adım atar. Çocuklara yönelik kaleme aldığı eserlerde pedagoji ile sanatı birleştiren tarzı ile dikkat çeker. Şairin bu tarzı, kendinden 170 yıl sonra gelen K. D. Uşinski ve L. N. Tolstoy gibi 19. yüzyıl yazarlarının sanatının özünü oluşturur.⁷ 1694 yılında yazdığı *Resimli Alfabe* (*Лицевой букварь*) adlı eserinin her sayfasında farklı bir resimle çocukların hayal dünyalarına seslenen yazar, görsel eğitimin temelini oluşturması ve dönemin diğer yazarlarından farklı olarak eserini kız çocuklarına yönelik de hazırlamasıyla çocuk edebiyatında birçok yeniliğe öncülük eder (Zubareva ve Pahomova 1976: 53). Ayrıca *İoann Voin'in Hizmeti ve Yaşamı* (*Служба и житие Ионна Воина*, 1695) adlı eseriyle de çocuk edebiyatında biyografik uzun öykü türünün ilk örneğini verir ve Rusya'da çocuklar için bilim ile sanatı harmanladığı ilk ders kitabı serisini oluşturur (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 86).

⁶Sazonova, L. İ. (2011), “K istorii sozdaniya rifmologiona Simeona Polotskogo”, **Slavyanobevedeiye**, No: 2, <http://naukarus.com/k-istorii-sozdaniya-rifmologiona-simeona-polotskogo> Erişim Tarihi: 09.11.2017.

⁷“*Detskaya literatura Rossii kak kanal vosproizvodstva duhovnih tsennostey naroda*”, (2010), <http://www.litsoul.ru/solit-808.html> Erişim Tarihi: 27. 05. 2017.

⁸Aziz İoann Voin, Hrstiyanları öldürmek yerine onlara yardım ettiği ve zor durumda olanların yanında olmasıyla tanınır. “*Pravoslavnaya Entsiklopediya*”, (2000), (*Pod red. Patriarha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II.*), M: Tserkovno-nauçnyy tsentr Pravoslavnaya entsiklopediya, T. 1, <http://www.pravenc.ru/text/471095.html> Erişim Tarihi: 14.11.2017.

17. yüzyıl, şiirin yanı sıra çocuk nesrinde de önemli eserlere ve edebi türlere ev sahipliği yapar. Döneme hakim olan “tarihi edebiyat türü”ne ait *Geçmiş Zamanın Menkıbesi (Повесть временных лет)*, *Aleksandır Makedonski (Büyük İskender)* ve *Varlaam ve İosef Hikayesi (Повесть о Варлааме и Иосафе)* gibi eserler kaleme alınır. Ayrıca roman ve uzun öykü türlerinin ilk örnekleri de yine bu dönemde ortaya çıkar. Çocukların eğitiminde fabllar da önemli bir yer kaplar ve uzun yıllar ders kitabı olarak kabul edilir. Fablların gerek çocuk eğitiminde gerekse toplumsal eleştiride önem kazanması üzerine, Batı’da ve dünyada ilk fabl yazarı olarak bilinen Ezop’un fabllarının ve Hindistan edebiyatının en önemli eseri *Pançatantra* (İÖ 100- İS 500) gibi yabancı eserlerin çevirisine yoğunlaşılır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 81-82).

18. yüzyılın başında Çar I. Petro’nun (1672- 1725) tahta çıkışıyla eğitim alanında büyük reformlar yaşanır. Okul ağının genişlemesi, gençlere yurtdışında eğitim kapılarının açılması ve yabancı dil öğrenimine teşvik edilmeleri, Slavcadan sadeleştirilerek hazırlanan alfabe ile eğitimin kolaylaşması, Peterburg’da Doğal Bilimler Müzesi ve kapsamlı bir kütüphanenin açılması, İmparatorluk Bilimler Akademisi ve Rusya’nın ilk üniversitesinin kurulması gibi eğitim alanındaki yenilikler birçok alanda olduğu gibi çocuk edebiyatının da gelişimini etkiler (Riasanovsky ve Steinberg 2014: 215, 297).

Yüzyılın ikinci yarısında Aydınlanma hareketinin önemli isimlerinden John Locke, Jean Jacques Rousseau, Voltaire gibi batılı düşünürlerin fikirleri Rus pedagojisine yön verir. Bu dönemden itibaren bireysellik ve insanın kişiliği ön plana çıkar. İnsanı merkeze alan bu yaklaşım sonucunda çocuk ve çocukluk ayrı bir evre olarak kabul edilir (Zubareva ve Pahomova 1976: 54). Bu dönemde çocuk, geçmişin önemsiz kıldığı bir varlık değil gelecekte devletin sadık bir çalışanı olarak görülür. Bu açıdan bizzat Çar I. Petro tarafından yönetime ve saray adabına uygun, ideal çocukların sahip olması gereken nitelikler belirlenir. Çar, erkek çocuklarının çevik, çalışkan ve eğitilmiş, kız çocuklarının ise özellikle dindar ve alçak gönüllü olması gerektiğini belirtir. Çarın çocukların hem ahlaki hem de kişisel eğitimleriyle yakından ilgilenmesi, dönemin pedagojik faaliyetlerinin gelişmesine olanak sağlar (Hellman 2016: 10). Devletin ideal çocuk tiplerini yaratmak için çocukları yeni baştan eğitmeye, kötü alışkanlık ve huylarını ortadan kaldırmaya yönelik didaktik eserler kaleme alınır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 86). Saraydaki kız ve erkek çocuklarının nasıl davranmaları gerektiği konusuna açıklık getiren *Gençliğe Dürüst Bir Ayna ya da Günlük Davranış Bildirisi (Юности честное зеркало, или Показания к житейскому обхождению, 1717)* adlı eser, bu dönemin en önemli çocuk edebiyatı eseridir (Zubareva ve Pahomova 1976: 54). Çar I. Petro’nun silah arkadaşı ve aynı zamanda dönemin önemli eğitimcilerinden olan Feofan Prokopoviç’in (1681-1736), *Kısa Rusya Tarihi (Краткая русская история)* ve *Gençlere ilk Okuma (Первое учение отроком)* adlı eserleri de nezaket tüzüğü olarak nitelendirebileceğimiz eserler arasındadır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 86).

Çarın yeniliklere ve Batı'daki yeni gelişmelere açık vizyonu sayesinde bu dönem çocuk kitaplarının içeriği tamamıyla değişir. Geçmiş yılların dini ve didaktik eserlerinin yerini mekanik, yer ölçümü, matematik ve diğer tabii ilimler ile ilgili ve ansiklopedik içerikli kitaplar alır.⁹ Bu dönemde Çek pedagog ve evrensel eğitimin ilk savunucularından Johann Amos Comenius'un tüm dünyada görsel ansiklopedilerin temelini oluşturan ve Rus çocuk edebiyatının gelişmesinde etkili olan *Resimlerle Dünya (Mur в картинках, 1657)* adlı eseri büyük dikkat çeker (Güleç ve Geçgel 2015: 3). Ayrıca bu dönemde çocuklar, Fransız yazar ve şair Charles Perrault'un masalları, İspanyol romancı Miguel de Cervantes'in *Don Kişot* (1615), İngiliz yazar Daniel Defoe'nun *Crusoe* (1719), İrlandalı yazar Jonathan Swift'in *Gulliver'in Gezileri* (1726), Fransız yazar François Rabelais'in *Gargantua ve Pantagruel* (1532-1552) gibi Avrupa'nın günümüzde çocuk edebiyatına dahil edilen eserleri ile tanışır (Hellman 2016: 11).

Yüzyılın son çeyreğinde iktidara geçen Çariçe II. Yekaterina (1762-1796) da Çar I. Petro gibi hem yönetimde hem de çocuk eğitiminde aydınlanmacı ve Batı'ya yakın bir tutum sergiler (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 87). Aydın bireyler yetiştirmeyi hedefleyen Çariçe Yekaterina, özellikle Fransa'daki her yeni gelişmeyi yakından izler ve Fransız düşünürlerin pedagoji alanındaki görüşlerinin uygulandığı birçok eğitim kurumu açar. Genç neslin bilginin, edebiyatın ve sanatın ışığında yetişmesi gerektiğini vurgular (Hellman 2016: 13).

Çariçe II. Yekaterina, torunu Aleksandr ve Konstantin'in eğitimiyle yakından ilgilenerek yeni bir pedagojik sistem oluşturur. Çocukluk kültürünü liberal ve aristokrat açıdan ele alan bu sistemin temelinde, çocuğun mantık ve iyilik temelinde mutluluğa ulaşması esas alınır. Çariçenin pedagoji alanında akli ve beden sağlığını esas alan fikirleri ise V. A. Jukovski ve A. O. İşimova gibi 19. yüzyıl yazar ve eğitimcileri tarafından geliştirilerek sürdürülür (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 90).

Çariçe, pedagoji alanındaki girişimlerinin yanı sıra *Sivil Eğitim ile İlgili Rus Alfabesi (Российская азбука с гражданским учением)*, *Vicdan ile İlgili Çin Fikirleri (Китайские мысли о совести)*, *Seçilmiş Rus Atasözleri (Выбранные российские пословицы)*, *Notlar (Записки)*, *İlk Öğretimin Devamı (Продолжение начального учения)*, *Konuşmalar ve Öyküler (Разговоры и рассказы)* gibi kaleme aldığı ders kitaplarıyla da çocuk edebiyatına katkı sağlar (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 87). Ayrıca fabl ya da mesellere benzeyen didaktik ve alegorik çocuk masalı türünü oluşturan Çariçe, bu türde *Çareviç Hlor Hakkında Masal (Сказка о царевице Хлоре, 1781)* ve *Çareviç Fevey Hakkında Masal (Сказка о царевице Февее, 1783)* adlı eserleri de çocuk edebiyatına kazandırır (Hellman 2016: 15). Gerek pedagojik gerekse edebi alandaki yeteneğe sahip olan çariçenin didaktik ve alegorik masal türü ile A. S. Puşkin, V. A. Jukovski, D. Mamin Sibiryak, V. M. Garşin ve M. A. Gorki gibi gelecek dönemde birçok yazarın sanatını etkilediği ve günümüz Rus masalının altyapısını oluşturduğu dile getirilir. Anlaşılacağı üzere Çariçe II. Yekaterina kurduğu pedagojik sistem ve çocuk dünyasına kazandırdığı eğitici eserleriyle çocuk edebiyatının önemli yazarları arasında yer almaktadır.

⁹"*Detskaya literatura Rossii kak kanal vosproizvodstva duhovnih tsennostey naroda*", (2010), <http://www.litsoul.ru/solit-808.html> Erişim Tarihi: 27. 05. 2017.

Bu dönemde çocuk edebiyatı sahasında N. G. Kurganov, N. İ. Novikov, A. T. Bolotov ve N. M. Karamzin gibi yazarların da katkıları eşsizdir (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 90). Kurganov (1725-1796) çocuklar için ansiklopedik içerikli ilk *Rus Evrensel Gramer Kitabı* (*Российская универсальная грамматика*, 1769) adlı eserini kaleme alır (Hellman 2016: 13-14). Novikov (1744-1818) ise “Detskoye çteniyе dlya serdtsа i razuma” (Детское чтение для сердца и разума, 1785-1789) adlı Rusya’nın ilk çocuk dergisini çıkarır (Zubareva ve Pahomova 1976: 56). Bu dergi ile ileri dönem çocuk yayıncılığının temelini atan Novikov, *Yaprak Açan Çiçek* (*Распускающийся цветок*, 1787) ve *Gençliğin Faydalı Araştırması* (*Полезное упражнение юношества*, 1789) adlı çocuk derleme eserlerini de yayınladı (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 93).

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren folklorla ilginin artması sonucunda bu dönemde Slavyanofil görüşleri ile dikkat çeken A. S. Şişkov (1754-1841), çocuk kitapları ile halk şiirini, çocuk oyunları ile folkloru harmanladı. Yazarın bu tarzı, sadece kendi dönemindeki edebi faaliyetleri değil, 20. yüzyıl çocuk edebiyatı ve folklorunun da gelişimini etkiledi (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 93). Ayrıca M. D. Çulkov’un *Nükteci ya da Sloven Masalları* (*Пересмешиник, или Словенские сказки*, 1766-1768), V. A. Levşin’in *Rus masalları* (*Сказки русские*, 1787), S. Drukovtsov’un *Büyükanne Masalları* (*Бабушкины сказки*, 1778) da bu dönemin çocuk edebiyatı kapsamında ele alınan halk masalları arasındadır (Hellman 2016: 19).

19. yüzyılın ilk yarısına hakim olan romantizm akımının bireyin iç dünyasına dikkat çekmesi, bu dönemde toplumdaki çocuk algısını büyük oranda değiştirir. İlk olarak çocuk, toplumsal hiyerarşide bir birey olarak kabul edilir. Hatta çocuk bayramları düzenlenir ve çocuğun toplum önünde yeteneklerini kanıtlamasına fırsat verilir (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 108). Genç nesle verilen bu önem, ülke genelinde altı üniversite, kırk sekiz orta dereceli devlet okulu ve üç yüz otuz yedi ilkökula ulaşan eğitim ağının genişlemesini ve 1802 yılında Eğitim Bakanlığının kurulmasını sağlar (Riasanovsky ve Steinberg 2014: 362).

Toplumsal yaşamda rüştünü kanıtlayan çocuğun, kendine özgü edebi zevki olduğunun anlaşılması üzerine uluslararası çocuk kitapları komisyonu oluşturulur. Ayrıca Leningrad, Kiev, Tiflis ve Sofya’da çocuk yayınevi (Dom detskoy knigi) açılır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 11). Bu dönemde çocuk edebiyatı tam olarak bir disiplin kabul edilmese de genel edebiyattan bağımsız bir alan, eserlerin ise sadece didaktik değil edebi niteliklere de sahip olması gerektiği vurgulanır (Hellman 2016: 29). Yüzyılın çocuk edebiyatındaki en önemli yeniliği ise eserlerde ilk kez çocuğun psikolojik betiminin yapılması, çocukların yetişkinlerle diyalog kurması ve çocuk oyununun kültürel bir simge olarak sunulmasıdır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 26, 108).

Yüzyılın başında ansiklopedik içerikli ders kitapları ve öğretici eserlerin yanı sıra çocuğun tarih, coğrafya, teknik, bilim, tıp gibi beşeri alanlara da ilgi duyduğu görülür (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 171-172). Ders kitaplarından sonra A. Kırlov’un (1769-1844) nazım türündeki fablları bu dönemin çocuk eserleri arasında kabul edilir (Red. Kritarovaya 2013: 5-6).

Nesir türünde ise V. A. Jukovski, A. S. Puşkin, P. P. Yerşov, A. A. Pogorelski ve V. F. Odoyevski gibi yazarların masala yöneldikleri, döneme hakim olan romantizm akımının bireyin iç dünyasına ve sözlü halk edebiyatına yönelme ilkesi doğrultusunda bu türde eserler kaleme aldıkları anlaşılmaktadır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 112).

Yüzyılın ilk çeyreğinde iktidara geçen Çar I. Nikola (1825-1855), geleceğin varisleri olan çocuk ve gençlerin dönemin zararlı ve devlet ideolojisine karşı görüşlerden, özellikle bireyselliği temel alan nihilizmden etkilenmemesi için ülkede sıkı bir rejim başlatır. İlk olarak serf çocuklarının üniversitede eğitim görme hakkını elinden alır ve onların devlet yanlısı vatandaşlar olmaları için sadece kilise eğitimi almalarını uygun bulur. Böylece ülkeyi asırlar öncesinin eğitim anlayışına geri döndürmeye çalışır. Çar'ın soylu ailelerin çocuklarını bu uygulamanın dışında tutup her türlü özel eğitim hakkını vermesinin, toplumsal yaşamda ve sanatta realizm akımıyla birlikte halkçılık fikirlerinin yoğunlaşmasına zemin hazırladığı belirtilebilir.

I. Nikola'nın baskı rejiminin ardından Rusya, II. Aleksandr yönetimi (1855-1881) ve sonrasında büyük reformlara ev sahipliği yapar. 1862 yılında serfler serbest bırakılır, 1863'te üniversiteler özerkleşerek baskı dönemi sonlandırılır (Riasanovsky ve Steinberg 2014: 462). 1864 yılında yerel yönetim kurumu Zemstvo kurulur. Sıradan halkın lehine olan bu gelişmeler sonucunda halkçılık (narodniçestvo) görüşüne ilgi artar. Realizm akımının zirvede olduğu bu dönemde demokrasi ve yurttaşlık fikirleriyle özdeşleşen halkçılık, V. G. Belinski, sonraki yıllarda N. G. Çernişevski, N. A. Dobrolyubov, N. A. Nekrasov, A. N. Pleşçeyev, İ. A. Gonçarov, M. E. Saltıkov Şchedrin, D. İ. Pisarev gibi devrimci demokrat kesimin görüşleriyle ideolojik bir kimlik kazanır (Hellman 2016: 116).

Sıradan halkın mutluluğunu ve refahını her ülkünün üzerinde tutan devrimci demokrat eğilim, dönemin edebiyat geleneğini ve özellikle de çocuğa bakış açısını ekiler. Edebi eserin sanatsal açıdan gerçeği ve yaşamın kendisini yansıtmaya gerektiği dile getirilir (Zubareva ve Pahomova 1976: 59). Yüzyıllardır sanılanın aksine yaşamın aktif katılımcıları olan çocukların toplumdaki hak ettikleri saygıyı görmeleri gerektiğine vurgu yapılır (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 9). Bu dönemde genel edebiyatta olduğu gibi çocuk edebiyatı eseri de sıradan halkın söylemi haline dönüşür (Hellman 2016: 82-83). Çocuğun, yaşamın gerçekleriyle tanışması ve karşısına çıkabilecek sorunlarla baş edebilecek nitelikte yetiştirilmesi gerektiği dile getirilir. Bu açıdan çocuğun erken yaşta olgunlaşmasının, yaşadığı gerçeğe yabancı kalmasından daha iyi olduğu vurgusu yapılır. Ayrıca çocuğa yönelik kaleme alınan eserlerde halkçılık ve devrimci demokrat anlayışa, vatani ve halkın refahı için mücadele edecek çocuklara dikkat çekilir (Zubareva ve Pahomova 1976: 65-67). Bu dönemde "Podsnejnik", "Rassvet" ve "Novaya biblioteka dlya vospitaniya" adlı çocuk dergileri aracılığıyla çocukta hümanizm duygusu ve yurttaşlık bilinci uyandırılmaya çalışılır (Hellman 2016: 79).

Rus edebiyatının ilk eleştirmeni ve realizm akımının savunucusu olarak bilinse de V. G. Belinski (1811-1848), çocuklara yönelik altmışa yakın çalışmasıyla bu alanın ilk eleştirel-pedagojik kuramcısı kabul edilir (Zubareva ve Pahomova 1976: 59). Ancak Belinski'nin öncülüğünü yaptığı devrimci demokrat eğilim, 20. yüzyıl çocuk edebiyatı bağlamında büyük değişimlere zemin hazırlasa da sadece dönemin toplumsal sorunlarına yoğunlaştığı için çocuklara yönelik ayrı bir edebiyat anlayışına karşı çıkar (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 9).

Çocuğun yetişkin ve toplum ile ilişkisine yönelik bu dönem nesir türünde ahlaki, eğitici ve sanatsal niteliklere sahip, genel anlamda toplumsal, macera ve tarihi konuların işlendiği ve ezilen çocuk motifinin ön planda olduğu öykü türü ağırlık kazanır. Özellikle D. Mamin Sibiryak, V. G. Korolenko, A. S. Serafimoviç, M. A. Gorki ve L. N. Andreyev'in eserlerinde kapitalist düzenin hem ruhsal hem de fiziki açıdan ezdiği, öksüz, fakir ve küçük işçi çocukların yaşamlarına dikkat çekilir. Lev Tolstoy, F. M. Dostoyevski, A. P. Çehov, V. G. Korolenko, A. İ. Kuprin ise psikolojik etmenlerin, yetiştirilme tarzının ve çevre faktörünün çocuk üzerindeki etkisini, çocuğun erken yaşta olgunlaşmasıyla açıklarlar. Dönemin öne çıkan yazarlarından S. T. Aksakov (1791-1859) ise çocukluk dönemi ile ilgili otobiyografik uzun öykü türünü geliştirerek alana katkı sağlar (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 175, 192). Anlaşılacağı üzere 19. yüzyılın ikinci yarısına kadar çocuğun kolayca algılayabileceği, özellikle ulusallık fikrini aşıl原因, psikolojik ve gerçek olaylara yer veren eserler seçilir. Tüm bu gelişmeler çocuk edebiyatı eleştirisinin zeminini oluşturur (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 235).

19. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle 1870'li yıllarda çocuk eserlerinde biçim ve içerikte çeşitlilik dikkat çeker. Bu dönemde Amerikalı yazar Louisa May Alcott'un *Küçük Kadınlar* (1868) adlı eserinin Rusya'da popülerlik kazanması, dikkatlerin kadın sorunlarına yoğunlaşmasını ve kız çocukları için nesir türünün gelişmesini sağlar. Rus çocuk edebiyatında feminist nesir türünün ilk örnekleri Anna Verner, Yevgeniya Tur, Aleksandra Annenskaya, Vera Jelihovskaya, Ye. Sısoyeva'nın eserlerinde görülür (Hellman 2016: 98). 1870-1900 yılları arasında ise yabancı yayınların çevirileri, özellikle ünlü editör İ. D. Sıtın'ın yayınevi faaliyetleri ve çocuk edebiyatı alanındaki yeni arayışlar çocuklara yönelik eserlerde artış sağlar (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 10). Bu dönemde çocuk edebiyatının bağımsız bir disiplin olarak genel edebiyattan ayrı olup olmadığı ve içeriğinin nasıl olması gerektiği görüşülür (Hellman 2016: 137-138).

19. yüzyılda "Drugyunoşestva" (1807-1815) ve sonraki yıllarda "Novaya detskaya biblioteka" (Yeni Çocuk Kütüphanesi, 1847-1849) adını alan "Biblioteka dlya vospitaniya" (1843-1846) gibi çocuk dergilerinin de çocuk edebiyatı yayınlarını etkilediği belirtilebilir (Arzamastseva ve Nikolayeva 2005: 165). Ayrıca "Zvezdoçka", "Luçi" ve "Jurnal dlya detey" in yanı sıra V. İ. Maykov'un redaktörlüğünü yaptığı, çocuklara estetik zevki ve ahlaki güzelliği benimsetmeye çalışan "Podsnejnik" (1858-1885), sekiz yaş ve üzeri çocuklara yönelik çıkan "Sobesednik" (1859-1860) ve şair N. N. Uşakov'un, devrimci demokrat görüşlerine yer verdiği "Detskoye çteniye" (1869-1906) adlı dergisi bu dönemin öne çıkan çocuk dergileri arasındadır (Hellman 2016: 145, 150).

SONUÇ

Rus çocuk edebiyatı, farklı disiplinlere ev sahipliği yapan ve özellikle “çocuk yüzyılı” olarak nitelendirilen 20. yüzyılda genel edebiyattan bağımsız bir alan olarak kabul edilse de kökleri, Rusya tarihinin başlangıç yıllarına dayanmaktadır. Rus çocuk edebiyatı, dinin etkisinden uzaklaşıp, insanların günahkâr olarak doğduğu ve bu nedenle değersiz kabul edildiği bakış açısının yerini, Aydınlanma hareketi ile bireyselliğin alması, eğitim ağının genişlemesi, Batı’da pedagoji ve psikoloji alanında yaşanan gelişmeler, iktidarların kendi ideal insan tipini yaratma arzuları gibi her çağın dini, tarihi, sosyo-ekonomik koşullarına göre biçim ve içerik açısından değişikliğe uğrar. Rusya’nın Hristiyanlığın kabulü ile devletleşme sürecine geçtiği 9. yüzyıldan 16. yüzyıla kadar ideal Hristiyan yetiştirmek, 17. yüzyılda Aydınlanma hareketi ile dinin etkisinden kurtulan ve bilimin gerçekliğini kabul eden bireyler, 18. yüzyılda Çar I. Petro’nun kültürel devrimini sürdürecektir devlet çalışanlarını yaratmak ya da II. Yekaterina döneminde entelektüel ve aydın insan tipi yetiştirmek amaçlanır. 19. yüzyılda romantizm akımıyla bireyin iç dünyasına başlayan yolculuk, çocuğun psikolojik betiminin önemini ortaya çıkarır. Yüzyılın ikinci yarısına hakim olan realizm akımı ile de yaşamın gerçeklerine dikkat çekilmesi, özellikle de halkçılık anlayışı, devrimci demokratların görüşleri ve pedagojik gelişmeler doğrultusunda çocuk, yüzyıllardır değersiz kabul edilen bakış açısından kurtulur ve bir birey olarak kabul edilir. Yetişkinlerden farklı ve özel bir dünyası olduğu düşünülür. Çağın baskın eğilimi doğrultusunda ideolojik bir konum alan çocuk eserlerinde bir vatandaş olarak halkın sorunlarına çözüm arayan çocuk tiplerine yer verilir. Ancak çocuk edebiyatının, içerik olarak “neyi” ya da “nasıl” anlatması gerektiği ve sınırları tartışılrsa da, bu yüzyılda da genel edebiyat potasında eridiği görülür. Hatta çocuk edebiyatı alanında büyük gelişmeler yaşansa da 20. yüzyıla kadar kuramsal bir çerçevesi oluşmadığı anlaşılır. Bu sürece kadar eserlerin bağımlı ve güdümlü bir anlayışla hazırlandığı belirtilebilir. 20. yüzyılda ise psikoloji ve pedagoji alanındaki yeni yaklaşımlar sonucunda çocuk, birey kimliğini kazanmanın yanı sıra, devletlerin kendi ideolojilerinin devamlılığını sağlayan en önemli kesim olarak görülür. Bu açıdan Sovyet çocuk edebiyatında da güdümlü sanat anlayışı devam eder, hatta siyasi ve sosyal gelişmeler doğrultusunda şekil alan bir olguya dönüşür. 21. yüzyılda ise çocuk ve çocuk edebiyatının gerçek değerinin anlaşıldığı ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda küreselleşen dünyada yeni bir ivme kazandığı belirtilebilir.

KAYNAKÇA

- AKMAN, E., (2014), “Prof. Dr. Saim Sakaoglu ile Çocuk Edebiyatı Üzerine Bir Sohbet”, **Erciyes Aylık Fikir ve Sanat Dergisi**, S. 436: s.7-8.
- ARIES, P., (1962), *Centuries Of Childhood: A Social History Of Family Life*. (Çev: Robert Baldick), New York: Alfred A. Knopf.
- ARZAMASTSEVA, İ. N. ve Nikolayeva, S. A., (2005), *Detskaya literatura: Uçebnoye posobiye dlya studentov ped. VUZov*, M: Akademiya.
- GÜLEÇ, H. Ç. ve GEÇGEL, H., (2015), *Çocuk Edebiyatı: Okul Öncesinde Edebiyat ve Kitap*, Edirne: Paradigma Akademi Yayınları.
- HELLMAN, B., (2016), *Skazka i bil: İstoriya russkoy detskoy literaturı*, (Çev: O. Buhina), Moskva: Novoye literaturnoye obozreniye.
- LIHAÇOV, D. S., (1970), *Çelovek v literature drevney rusi*, M: Nauka.
- MİNERALOVA, İ. G., (2017), *Detskaya literatura: Uçebnik i praktikum dlya SPO*, Moskva: Yurant.
- POSTMAN, N., (1995), *Çocukluğun Yokoluşu*, (Çev. Kemal İnal), 1. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- RİASANOVSKY, N. V. ve STEİNBERG, M. D., (2014), *Rusya Tarihi: Başlangıçtan Günümüze*, (Çev: Figen Dereli), İstanbul: İnkılap Yayınevi.
- YALÇIN, A. ve AYTAS, G., (2014). *Çocuk Edebiyatı*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- ZUBAREVA, E. E. ve PAHOMOVA, Z. P., (1976), *Detskaya literatura*, Moskva: Prosveşçeniye.
- (2013). *Russkaya basnya XVIII-XX vekov*, (Ed: J. N. Kritarovaya), M: Drofa.
- İNTERNET: “*Detskaya literatura Rossii kak kanal vosproizvodstva duhovnih tsennostey naroda*”,(2010), <http://www.litsoul.ru/solit-808.html> Erişim Tarihi: 27. 05. 2017.
- İNTERNET: “*Pravoslavnaya Entsiklopediya*”, (2000), (Pod red. Patriarha Moskovskogo i vseya Rusi Aleksiya II.), M: Tserkovno-nauçnyy tsentr Pravoslavnaya entsiklopediya, T. 1, <http://www.pravenc.ru/text/471095.html> Erişim Tarihi: 14.11.2017.
- İNTERNET: SAZONOVA, L. İ, (2011), “K istorii sozdaniya rifmologiona Simeona Polotskogo”, **Slavyanobevedeiye**, No: 2, <http://naukarus.com/k-istorii-sozdaniya-rifmologiona-simeona-polotskogo> Erişim Tarihi: 09.11.2017.